

artikelen

veranderingen in de weide- vogelstand van het Zuidelijk Westerkwartier

Een vergelijking tussen de jaren 1975
en 1980.

Kees van Scharenburg.

Inleiding.

Het is algemeen bekend dat de weidevogelstand in Nederland de laatste decennia achteruitgaat. Als voornaamste oorzaak van deze achteruitgang wordt de ontwikkeling van de agrarische bedrijfsvoering gezien. Deze wordt steeds meer geïntensiveerd, daartoe in staat gesteld door ingrijpende cultuurtechnische werken en verlaging van het grondwaterpeil. (Klomp et al. 1979, de Molenaar 1980). Het Zuidelijk Westerkwartier staat in Groningen bekend als een gebied waar grote aantallen weidevogels voorkomen. (Boekema et al. 1983). In dit gebied hebben tot nog toe geen zware cultuurtechnische ingrepen en werken op het gebied van de waterhuishouding plaatsgevonden. Een uitzondering vormt de ruilverkaveling Zuidpolder. Wel vinden er in het gebied een aantal sluipende processen plaats. Zo heeft sinds de jaren 50 een daling van de grondwaterstand plaatsgevonden en neemt de intensivering van de bedrijfsvoering verspreid door het gebied toe. We kunnen er dan ook spreken van een autonome ontwikkeling. Momenteel worden voor het gebied landinrichtingsplannen ontwikkeld.

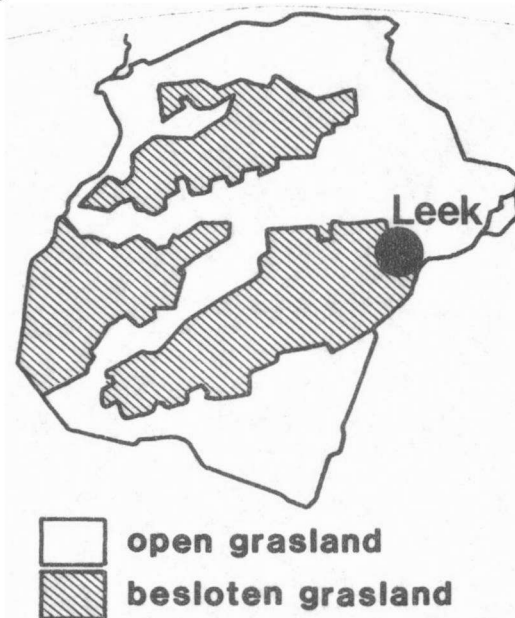
Vergeleken met de uitvoering van landinrichtingsplannen wordt vaak aangenomen dat de autonome ontwikkeling voor weidevogels minder nadelig zou zijn.

In het ZWK zijn zowel in 1975, als in 1980 weidevogels geteld. In 1975 gebeurde dit door het Staatsbosbeheer (Boekema en Ten Cate 1975), in 1980 door de Provinciale Planologische Dienst.

Daardoor doet zich de mogelijkheid voor de weidevogeltoestand tussen beide jaren te vergelijken. De resultaten van deze vergelijking kunnen enig inzicht geven in de gevolgen van de autonome ontwikkeling. Aan de orde komen achtereenvolgens een korte beschrijving van gebied en methodiek, een weergave van de resultaten en een discussie daarvan.

2. Gebied.

Het Zuidelijk Westerkwartier ligt in het zuidwesten van onze provincie en grenst aan Friesland en Noord-Drenthe. Het wordt gekenmerkt door een afwisseling van open vochtige laaggelegen beekdalen en drie noordoost-zuidwest lopende zandruggen (zie fig.1.). De beekdalen bestaande uit

figuur 1 zuidelijk westerkwartier
schaal 1:300.000

graslanden, gelegen op veen- en klei op veengronden. In het noorden en oosten liggen kleigraslanden, in het zuiden komen graslanden op zand voor. De zandruggen zijn droog en besloten. De beslotenheid wordt bepaald door het voorkomen van voornamelijk elzensingels, in het zuiden afgewisseld met eikensingels, bosjes en houtwallen. Tussen de singels vinden we voornamelijk graslanden.

3. Methodiek

3.1. Veldwerk

Alvorens met het veldwerk te beginnen werd het gebied op grond van landschappelijke en topografische kenmerken ingedeeld in 137 min of meer homogene telgebieden. Deze telgebieden werden afzonderlijk in hun geheel onderzocht. In totaal werd \pm 20.000 ha geïnventariseerd. In 1975 namen 6 personen aan de inventarisatie deel, in 1980 3. In beide jaren werd de karteringsmethode gebruikt (Oelke 1974). In tegenstelling tot de normale methode werden weinig bezoeken gebracht nl. 1-4 per seizoen. De bezoeken vonden plaats van 1 uur voor zonsopgang tot enkele uren erna. Tevens werden 1-2 avond-nachtbezoeken gebracht.

De bezoeken vielen voornamelijk in de periode april-juni.

Gezien het geringe aantal bezoeken werd in 1980 als criterium voor het vaststellen van het aantal territoria per soort 1 geldige op territoriumbezit duidende waarneming gekozen. Op deze wijze werd het minimum aantal territoria per soort per telgebied verkregen. Onzekere waarnemingen (op de grens van de geldige periode, niet voldoende territoriumindicatief) zijn daarna bij het minimum opgeteld en bepalen zo het maximum.

De interpretatiecriteria uit 1975 zijn mij onbekend. Aangenomen wordt dat toen ook 1 geldige op territoriumbezit duidende waarneming als voldoende werd beschouwd.

Ten gevolge van de gebruikte werkwijze moet met een aanzienlijke toevallige fout rekening worden gehouden, afhankelijk van het aantal waarmee een soort voorkomt. Van een toevallige fout is sprake als nu eens hoger, dan weer lager geteld wordt dan het gemiddeld waargenomen aantal. Bij een voldoende grote steekproef, waarvan hier sprake is, middelt de fout deels weg. Wel kan bij sommige soorten een systematische fout (het verschil tussen gemiddeld waargenomen aantal en werkelijk aanwezige aantal territoria van een soort) ten gevolge van verschillen in werkwijze een rol blijven spelen.

3.2. Analyse

Bij de analyse zijn de volgende soorten betrokken: Scholekster, Kievit, Grutto, Tureluur, Watersnip, Kemphaan, Kwartelkoning, Zomertaling, Slobeend, Gele Kwikstaart, Patrijs en Graspieper.

Er zijn alleen telgebieden vergeleken die zowel in 1975 als in 1980 volledig gekarteerd zijn. Dit waren 97 telgebieden (71%) met een totale oppervlakte van 17.000 ha (85% van het totaal). Deze telgebieden werden op basis van de totale lengte aan lijnvormige begroeiingen ingedeeld in de categorieën open en besloten. Tot de categorie open behoort 7054 ha. (41%) tot de categorie besloten 9948 ha. (59%). Voor beide gebiedscategorieën apart zijn per soort de aantallen van beide jaren vergeleken.

Bij de vergelijking zijn de gemiddelde verschillen tussen de jaren berekend en getoetst op significantie met de toets van Wilcoxon.

In de tabellen zijn de gemiddelde verschillen als percentages weergegeven.

4. Resultaten

4.1. Open gebied

In tabel 1 zijn de aantallen per soort per jaar en het in procenten uitgedrukte gemiddelde verschil tussen de jaren weergegeven. Tevens wordt vermeld of dit verschil significant is. Uit de tabel blijkt dat er tussen beide jaren aanzienlijke verschillen bestaan. Scholekster en Tureluur zijn toegenomen, Kievit, Grutto en Graspieper zijn niet significant in aantal veranderd, terwijl de overige soorten sterk in aantal zijn afgenomen.

Tabel 1: Veranderingen in de aantallen weidevogels
1975-1980 in open graslandgebieden (n=44)

Soort	Aantal		% gemiddeld
	1975	1980	
Scholekster	476	611	+ 28 ⁺⁺
Kievit	1293	1226	- 5 ^{n.s.}
Grutto	931	962	+ 3 ^{n.s.}
Tureluur	250	366	+ 46 ⁺⁺⁺
Watersnip	179	131	- 27 ⁺
Kemphaan ¹⁾	26	7	- 73 ⁺
Kwartelkoning ²⁾	5	1	- 80
Zomertaling	31	7	- 77 ⁺⁺⁺
Slobeend	43	15	- 65 ⁺⁺⁺
Gele Kwikstaart	24	4	- 83 ⁺⁺⁺
Patrijs	11	2	- 82 ⁺⁺⁺
Graspieper	95	134	+ 41 ^{n.s.}

+ p 0,1

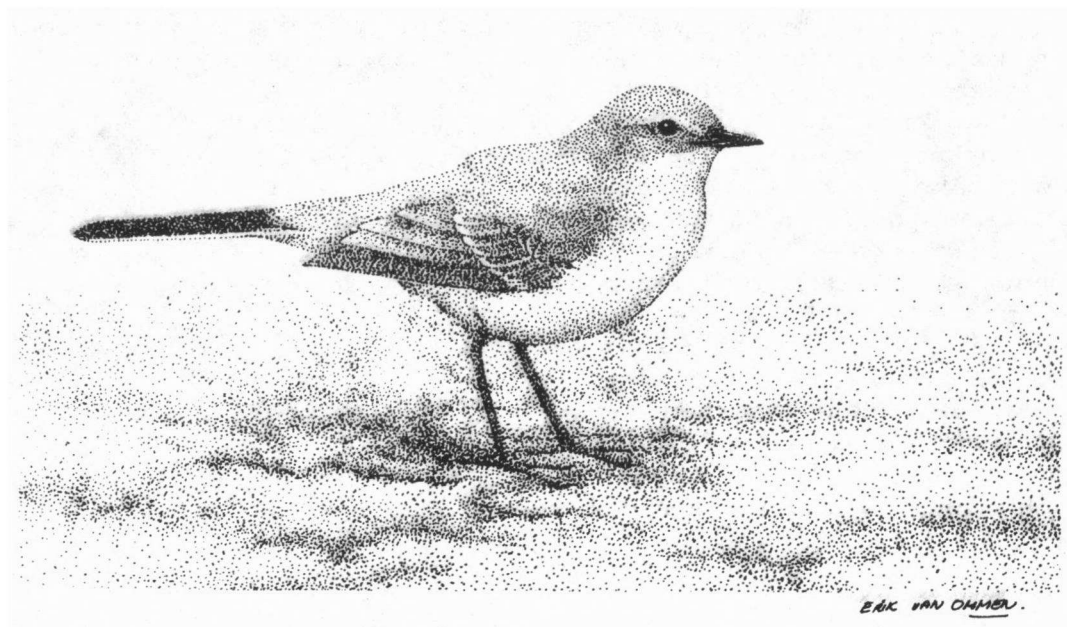
++ p 0,05

+++ p 0,01

n.s. niet significant

1) Komt alleen op open veengronden voor.

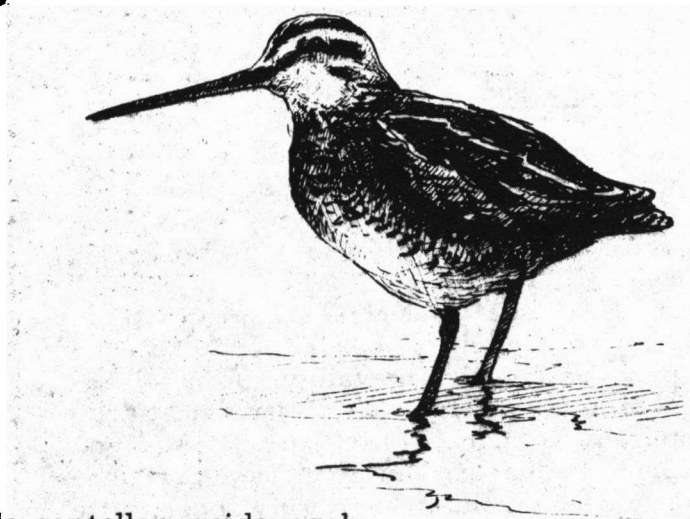
2) Ten gevolge van gering aantal gebieden waar de soort voorkomt niet zinvol om te toetsen.

2. Besloten gebied

In tabel 2 zijn op dezelfde wijze als bij tabel 1 de verschillen tussen beide jaren weergegeven. Uit de tabel blijkt dat Kievit, Watersnip, patrijs en Graspieper niet significant in aantal veranderd zijn.

Scholekster, Grutto en Tureluur zijn sterk toegenomen, terwijl Kwartelkoning, Slobeend en Gele kwikstaart uit dit type landschap verdwenen zijn.

Tabel 2: Veranderingen in de aantallen weidevogels
1975-1980 in besloten graslandgebieden (n=53)

Soort	Aantal		%
	1975	1980	
Scholekster	235	378	+ 61 ⁺⁺⁺
Kievit	484	638	+ 32 ^{n.s.}
Grutto	175	361	+ 106 ⁺⁺⁺
Tureluur	42	104	+ 146 ⁺⁺⁺
Watersnip	14	13-14	± 0 ^{n.s.}
Kemphaan ¹⁾	-	-	-
Kwartelkoning ²⁾	3	0	- 100
Zomertaling	10	1-2	- 85 ⁺⁺⁺
Slobeend ²⁾	4	0	- 100
Gele Kwikstaart ²⁾	12	0	- 100
Patrijs	7-9	13	+ 63 ^{n.s.}
Graspieper	19	16	- 16 ^{n.s.}

+ p 0,1

++ p 0,05

+++ p 0,01

n.s. niet significant

1) Komt alleen op open veengronden voor.

2) Ten gevolge van gering aantal gebieden waar de soort voorkomt niet zinvol om te toetsen.

5. Discussie

De betrouwbaarheid van uitspraken over verschillen tussen de twee jaren wordt enerzijds beïnvloed door de nauwkeurigheid van de gegevens, anderzijds door de keuze van beide jaren.

In 3.1. is al summier ingegaan op de nauwkeurigheid. Door de grote steekproeven is de toevallige fout waarschijnlijk klein. Een systematische telfout is echter niet uit te sluiten. Er is reden om aan te nemen dat deze bij de Tureluur een rol speelt. De waargenomen sterke toename doet vreemd aan vergeleken met het landelijk beeld (Klomp et al. 1980, Teixeira 1979) en het beeld dat de overige kritische weidevogels in het ZWK vertonen.

Navraag bij in het gebied bekende ornithologen leverde op dat de Tureluur in de periode 1975-1980 waarschijnlijk gelijk is gebleven, of maar licht is toegenomen. Voor de andere soorten zijn er geen aanwijzingen voor het bestaan van een grote systematische fout.

Naast het optreden van telfouten kan ook de keuze van beide jaren van invloed zijn op de resultaten. Bij toeval kan één van beide jaren een extreem goed of slecht weidevogeljaar zijn geweest. Zo was 1980 voor de Kwartelkoning een matig jaar, 1979 en 1984 waren daarentegen goede jaren.

Voor 1975 en 1980 zijn geen aanwijzingen te vinden dat dit extreem goede of slechte jaren waren. Dat sluit echter niet uit dat dit voor een afzonderlijk soort (bijv. Tureluur) of een bepaalde regio wel het geval kan zijn geweest.

Het blijft daarom een wat hachelijke zaak uit het vergelijken van twee willekeurige jaren conclusies te trekken. Dit soort problemen kan slechts door een goed opgezet broedvogel monitoring project worden opgelost.

Aangenomen wordt dat met uitzondering van de Tureluur de gepresenteerde gegevens een min of meer betrouwbaar beeld van de verschillen tussen beide jaren geven. Ze passen in het landelijk bekende beeld, terwijl de resultaten voor ecologisch vergelijkbare soorten in dezelfde richting wijzen.

Uit de tabellen 1 en 2 blijkt dat er zowel voor de open als voor de besloten gebieden verschillen bestaan.

De Scholekster lijkt in beide typen gebied aanzienlijk te zijn toegenomen. De Grutto is alleen in de besloten gebieden toegenomen, terwijl de Kievit en Graspieper in geen van beide gebiedstypen een significante toe- of afname vertonen. De Patrijs nam significant af in de open gebieden en veranderde niet significant in de besloten gebieden.

Een aantalsafname valt te constateren bij kritische weidevogelsoorten als Watersnip, Kempphaan, Zomertaling en Slobeend en een soort als de Gele kwikstaart.

De toename van de Scholekster past in het landelijk beeld van nog steeds voortgaande expansie uit de kustgebieden en aantalstoename ten gevolge van de veronderstelde voorkeur van de soort voor intensievere beheerde graslanden. (Beintema 1984) Specifiek voor het ZWK komt daar nog bij dat door de afname van het singelbestand het besloten gebied opener en daardoor aantrekkelijker is geworden. Deze afname van het singelbestand lijkt ook de oorzaak te zijn van de toename van de Grutto in het besloten gebied. Belangrijk daarbij is dan wel dat het graslandbeheer niet meteen sterk geïntensiveerd wordt.

Ook het gelijk blijven van de aantallen van Kievit en Graspieper past in het landelijk beeld. (o.a. Vogelwerkgroep Noord-Hollands Noorderkwartier 1982).

De afname van Watersnip, Kempphaan, Zomertaling, Slobeend, Kwartelkoning, Patrijs en Gele kwikstaart in de open gebieden is in hoofdzaak toe te schrijven aan de toegenomen intensivering van de agrarische bedrijfsvoering (Teixeira 1979, Klomp et al. 1980, de Molenaar 1980). In het ZWK zullen vooral plaatselijke peilverlagingen en door individuele boeren toegepaste verbeteringen een rol spelen. Aangezien de bedrijfsontwikkelingen niet in alle delen van het ZWK gelijkmatig verlopen, zullen ook de aantalsveranderingen lokaal verschillend zijn. Bij Zomertaling en Kempphaan hangen de aantalsveranderingen mede samen met

ontwikkelingen in de doortrek- en overwinteringsgebieden (Teixeira 1979, Zomerdijk 1978). Na 1980 lijkt de Zomertaling in enkele delen van Nederland weer te zijn toegenomen (Scharringa 1984). De Kempphaan heeft zich na 1980 opnieuw gevestigd in de reservaatgebieden langs het Leekstermeer.

In de besloten gebieden zijn Kwartelkoning, Slobeend en Gele kwikstaart verdwenen en is de Zomertaling sterk afgenomen. Dit is te verwachten aangezien dit droge gebiedstype voor deze soorten marginaal is. Een algehele achteruitgang manifesteert zich sterker in marginale gebieden.

6. Conclusies

Het bovenstaande leidt tot de conclusie dat de autonome ontwikkeling in het ZWK voor een aantal weidevogelsoorten, met name de kritische, zonder meer nadelige gevolgen heeft. Indien op vrij korte termijn geen bijzondere maatregelen worden getroffen zullen deze soorten binnen afzienbare

tijd buiten de reservaatgebieden nauwelijks meer voorkomen.

De wat algemenere soorten als Kievit, Scholekster, Grutto en Graspieper lijken zich bij de autonome ontwikkeling te kunnen handhaven. Toch is ook bij deze soorten enige voorzichtigheid geboden. De toename van de Scholekster blijkt in het open gebied vrijwel alleen te hebben plaatsgevonden in de goede kleiweidegebieden. De Grutto handhaaft zich alleen in minder intensief beheerde graslanden. De toename van Scholekster en Grutto in de besloten gebieden kan alleen geschieden door aantasting van het specifieke karakter van de singelgebieden. Anders gezegd, toename van de weidevogels gaat daar ten koste van andere vogelsoorten.

De toename van de Grutto kan hier ook alleen geschieden bij een niet al te intensief graslandbeheer. Naar het zich laat aanzien zal deze toename van tijdelijke aard zijn, omdat na kortere of langere tijd het beheer intensiever zal worden, met alle negatieve gevolgen vandien.

De toename van sommige soorten in besloten gebied vormt dus geen volwaardige vervanging voor de vermindering van het weidevogelbestand in de open gebieden.

Dankzegging

Met dank aan het Staats Bosbeheer Groningen en de PPD Groningen voor het beschikbaar stellen van de gegevens.

Kees v. Scharenburg

Gebruikte literatuur.

Beintema A.J. 1984. Weidevogels als indicatoren. In: Best E.P.H. en J. Haeck. Ecologische indicatoren voor de kwaliteitsbeoordeling van lucht, water, bodem en ecosystemen. Wageningen.

Boekema E.J. en Cate C. ten. 1975. Avifauna Zuidelijk Westerkwartier. SBB Groningen.

Boekema E.J., Glas P. en Hulscher J.B. red. 1980. Vogels van de provincie Groningen. Groningen.

Klomp H., Woldhek S. Bruin S. de red. 1980. Weidevogels in de verdrinking. Zeist.

De Molenaar J.G. 1980. Besmetting, waterhuishouding, intensivering in de landbouw en het natuurlijk milieu. Leersum.

Oelke H. 1974. Quantitative Untersuchungen. In: Berthold P., E. Bezzel, G. Thielcke. Praktische Vogelkunde. Greven.

Scharringa C.J.G. 1984. Weidevogels ten zuiden van het Noordzeekanaal. De Graspieper 4:3-33.

Teixeira R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. 's Graveland Werkgroep Weidevogels Noordhollands Noorderkwartier. 1982. Weidevogels in Noordhollands Noorderkwartier. Publicatie S.V.N.

Zomerdijk P.J. 1978. De achteruitgang van de Zomertaling in Noordholland. De Pieper 17:69-74.